

Жанровските карактеристики на словата на Кузман Шапкарев

Клучни зборови: беседа (слово), жанр, македонска 19-вековна литература, субјективност, епистемолошки пресврт.

Истражувањето на дејноста на Кузман Шапкарев треба да се насочи кон аспектирање на едно делумно подзаборавено подрачје, на кое своевремено, на неколку наврати, укажа Александар Трајановски, а кое се однесува на неговите слова. Во својата студија за словата на Шапкарев, која содржи фактичко претставување на неколку негови слова и нивно толкување во врска со културниот и историскиот контекст во кој се создавани, Трајановски ја потцртува учителската дејност на Шапкарев, со која се поврзани овие слова, бидејќи тие се подготвувале пригодно (за крајот на годината и во врска со чествувањето на празникот на словенските просветители, светите Кирил и Методиј). Така, учителствувањето на Шапкарев ги опфаќа следниве градови: Охрид, каде учителствува заедно со вујко му Јанаки Стрезов (1854-1855), а подоцна и сам – од 1859 до 1861 и повторно во 1879 година, Струга (1856-1859 и повторно во 1879 година), Прилеп (1861-1865 и повторно од 1872 до 1874 година), Кукуш (1865-1872 и повторно од 1881 до 1882 година), Битола (од 1873 до 1874 година), Солун (1880-1881) и некои градови во Бугарија (Трајановски, 1993: 11). Сето тоа упатува на културниот контекст во кој се создавале овие слова, како и на јазикот на кој се пишувале, со оглед на фактот дека некаде до 1856 година Шапкарев ја изведувал наставата на грчки јазик, до доаѓањето во Кукуш (во 1865 година) комбинирано, за што се дознава од содржината на прилепските слова, додека од 1865 година „знаменитиот охридонец предавал на својот мајчин јазик, со доста примеси и елементи од бугарскиот јазик, особено кога станал егзархиски учител, а потоа и директор“ (Трајановски, 1993: 12).

Определбата на Трајановски за Шапкарев како „запален македонист“ може да се сфати во еден општ контекст, со оглед на фактот дека предавал на мајчиниот јазик и бил свесен за посебната припадност на македонскиот народ. Сепак, една противречност во тој поглед претставува неговото приклучување кон бугарската кауза во времето кога се надева дека неговиот Зборник ќе биде печатен во Бугарија, првенствено под влијание на Марин Дринов. Тоа ќе биде причината што ќе се огласи на претходните статии на Петар Драганов (кој како вработен во Солунската кирило-

методиевска гимназија ќе собира материјали за објавување на својот „Македонско-словенски зборник“, кој конечно ќе биде објавен во 1894 година). Критиките на Шапкарев се однесуваат на оние статии на Драганов кои зборуваат за етнографијата на Македонија, како и за носовите самогласки во македонските и во бугарските говори (од 1887 година), каде Драганов јасно ги истакнува карактеристиките на македонскословенските говори. Како што истакнува Ристовски, Драганов како сестран и обучен славист се повикува на авторитетите во областа на компаративното проучување на јазиците: „’(...) По прашањето за потеклото на стариот црковнословенски јазик – пишува Драганов – самиот Востоков го сметаше за *македонизам*, за негова татковина ја сметаше Македонија, и затоа, велеше Востоков, би можело да се нарече *македонски*. Востоков воопшто не беше за *бугаризам* на таа најважна научна поставка во тесната смисла на овој збор, како што тврдеа некои негови противници; напротив што се однесува за сопствено-бугарското наречје, според Востоков, тоа *уште од стари времиња можело да се разликува од првото (македонското) со мошне важни црти* и, да додадеме од своја страна, како и сега што се разликува од него“ (Ристовски, 2007: 92). Поддршката која ја добива од Дринов и научната поткрепа го поттикнуваат Шапкарев да се објави против ставовите на Драганов во својата статија од 1890 година, „Няколко думи върху статиите на г. П. Драганова в Известията на Спб. Слав. Благотв. Общество“ и да го карактеризира „славјанскиот език“ во Македонија како „с’штија Славено-б’лгарски“, или да тврди дека учењето на словенскиот јазик никогаш не било прекинато во Прилеп (Годоровски, 1982: 249-253).

Анализирајќи ги словата на Шапкарев, Трајановски ги класифицира во две групи. Едните од нив (12 слова) се создадени во периодот од 1830 до 1849 година и нивни автори се Димитрија Миладинов, Ѓоршо Попов Јоанов Маленко и Јанаки Стрезов, тие слова Шапкарев ги превел и ги адаптирал во 90-тите години на 19 век, бидејќи тие првично биле напишани на народен говор со грчки букви (Трајановски, 1993: 14). Во втората група (21 слово) се сместени едно слово од Димитрија Миладинов од 1860 година, пет од учителскиот период во Прилеп и единаесет од Кукуш. Тука Трајановски ги сместува и воденските слова, наменети за Воденското општинско училиште, каде учителствувал вујко му Јанаки Стрезов, напишани во периодот од 1881 до 1882 година (Трајановски, 1993: 77). Токму специфичноста на овие творби (со оглед на фактот дека биле наменети за чествување на празникот на просветителите и се кажувале на крајот од учебната година пред истакнатите луѓе од турските власти и граѓанството) нè

поттикнува кон подетална анализа на две од петте прилепски слова, кои најавтентично го изразуваат специфичниот стил на Шапкарев. Тој прилепски период на Шапкарев е особено важен во врска со неговото поголемо практикување на народниот јазик во просветата. Шапкарев, кој тоа место го добил со помошта на неговиот некогашен учител по заемната метода во Битола, Анастас Анести, како и со поддршката на пелагонискиот митрополит Венедикт (Трајановски, 1993: 47), генерално предавал на грчки јазик, но веќе се обидува да ги спои „главното“ (класното) училиште, каде се предавало на грчки јазик и народноопштинското училиште. Во својата подолга автобиографија, „Материјали за историјата на в’зраждането б’лгарштината в Македонија от 1854 до 1884“, Шапкарев посебно се задржува на негативното влијание на митрополитот, кој доаѓал двапати во годината во Прилеп, но вршел големи злодела врз народот, па во таа смисла, од 1863 година тука бил поставен викарен епископ за негов заменик (Шапкарев, 1990: 90-94). Во тој контекст, Шапкарев посебно го напаѓа учителствувањето на Џинот во Прилеп, бидејќи во тој шестмесечен период (во 1860 година) тој толку остро го напаѓал митрополитот Венедикт, што предизвикал да се сруши гневот на митрополитот врз народот (Шапкарев, 1990: 87). Оттаму произлегува и Шапкаревата оценка за Џинот, кој е квалификуван како „Србоман и шарлатан“, „луд, фанатик“ (кој од манастирот „Трескавец“ го украде указот на српскиот цар Душан Силниот). На сличен начин го оценува и подоцнежното отворање на женското училиште на чело со општинската учителка Неделка Петкова и нејзината ќерка Станислава Караиванова, бидејќи нивното недолично однесување придонело само за уништување на силата на училиштата, кои во претходниот период активно работеле, што на одреден начин се одразува и врз неговата учителска работа.

За правилно разбирање на жанровските карактеристики на беседите (словата) на Шапкарев е пожелно да се тргне од анализите на дискурсот, кои ги изведува Емил Бенвенист, посебно аспектирани во статијата „За субјективноста во говорот“, во која тој се осврнува токму на несоодветното разбирање на јазикот како инструмент, односно средство за комуникација. Токму природата на говорот, кој е втемелен како својство на човековата природа, а не е даден и создаден однадвор, ја покажува неговата темелна специфичност – само со негово посредство човекот може да се постулира како „метафизички“ субјект, кој ќе го определува интерсубјективно идентитетот на соговорникот, но и нужно ќе биде определен од него. Во таа смисла, поставувањето на човекот како субјект во говорот неминовно го одредува и неговото „его“ во стварноста: „Човекот себеси се поставува како субјект во говорот и низ говорот, бидејќи само

говорот го создава поимот 'его' во стварноста, во *неговата* стварност која е стварноста на битието. 'Субјективноста' за која станува збор овде се однесува на способноста на говорникот да се постави себеси како 'субјект' (Benvenist, 1975: 199). Оттаму произлегува и нужната разлика која Бенвенист ја потцртува меѓу речта (*parole*), како индивидуална актуализација на говорниот потенцијал и беседата (*discours*), која е врвот на интерсубјективноста, обележена со инстанцијата на говорникот кој станува субјект.

Природата на субјективноста Бенвенист ја објаснува и во контекст на нејзините психолошки основи, бидејќи таа се поставува како трансцендентална даденост, односно некакво „психичко единство“ кое ја обезбедува постојаноста на свеста, па оттука ја изедначува со граматичката категорија „лице“. Од друга страна, токму поради тоа што таа субјективност е секогаш обележена од Другиот и од неговото нужно присуство во говорот како примач/слушател, „јас“ наспрема „ти“ во беседата имаат круцијално значење. Правилното разбирање на нивната релација подразбира истакнување на нивната „поларност“ која, како што истакнува Бенвенист, не значи еднаквост или симетрија, во тој однос „јас“ е постојано една даденост однапред, па тие не можат да се конституираат како субјекти без нивната меѓусебна релација (Benvenist, 1975: 200). Доволно интересна потврда за ваквата фактичка ситуација претставува лингвистичкото објаснување на Бенвенист, кое се однесува на природата на јазиците, кои секогаш ја разликуваат категоријата „лице“, дури и кога заменките само имплицитно постојат во јазикот (како во јазиците на Далечниот Исток). Сите зборовни групи кои на некаков начин упатуваат на лицето (заменки – лични или показни, придавки итн.), покажуваат дека она „јас“ во беседата, во суштина, не се однесува на некоја група поединци или на една индивидуа, туку тоа несомнено ја докажува природата на субјективноста, која единствено се реализира во рамките на беседата. Во таа смисла, субјективноста не може да се одвои од темпоралноста, односно од граматичкото сегашно време во кое се реализира беседата. Всушност, „говорот нуди 'празни' облици, кои секој говорник ги присвојува додека ја изведува беседата и кои тој ги става во врска со своето 'лице', дефинирајќи се, во истиот момент, себеси како *јас*, а соговорникот како *ти*“ (Benvenist, 1975: 203). Размислувајќи околу природата на субјективноста и на беседата, која ја реализира нејзината потенцијална даденост во говорот, Бенвенист ја разгледува и можноста за промена на смислата на глаголот, која секое граматичко лице ја носи со себе. Оттаму, според него, не е случајно што во јазиците третото лице е еден вид „не-лице“, бидејќи својството кое го означуваат

првото и второто лице (и нивната релација) не е специфично за третото (видливо преку глаголите кои означуваат некаква ментална склоност или дејство). Токму затоа Каја Силверман, во контекст на Бенвенистовите размислувања за латентното и манифестираното ниво на дискурсот, заклучува дека „јазикот, дискурсот и субјектот мора да се разберат како детерминирани од симболичкиот ред во кој се појавуваат“ (Silverman, 1983: 53).

Анализата на карактеристиките на словата на Шапкарев, особено на оние од прилепскиот период, првенствено ја насочуваме кон нивните стилско-јазични обележја, а од таков вид е и анализата на содржината на словата која ја прави Трајановски (Трајановски, 1993: 56-64). Од друга страна, поставувањето на овие слова во контекст на поширокиот развој на беседата (словото) како жанр во македонската книжевност од 19 век би укажало и на развојните етапи на жанрот, како и на промените кои тој ги доживува. Во едно од прилепските слова, изречено за време на годишните испити во Прилепското грчко училиште на 22 јули 1862 година, можеме да забележиме повеќе елементи, кои зборуваат за специфичната поставеност на словото во сферата на поширокиот жанровски контекст. Центарот на словото, кој е поставен во врска со високите етички принципи (воспитувањето и поучувањето), избива на прв план, за разлика од доминацијата на претставите и параболично поставените приказни и коментари, кои доминираат во словата на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ. Ваквото поместување на крајната цел на словото кон почетокот, јасно и експлицитно, дури и во смисла на подвигот да се приближи човекот до духовното совршенство, зборува за поместената улога на говорникот, а со тоа и на публиката, која е истакната и соодветно дефинирана како „достапочтени господари“, под што Шапкарев ги подразбира родителите на децата, претставниците на турската власт и членовите на Прилепската црковно-училишна општина. Во ова слово ученикот на Шапкарев, Јоан Георгиевич Кусев, го дефинира етосот на говорникот, т.е. неговото ексклузивно „јас“, кое се концентрира врз поимањето на човекот како центар на највисоките доблести и на најголемата чесност. Во контекст на таквата поставеност на човекот следат и конотациите за важноста на учењето и образованието, кои не се издигнуваат до нивото на претставата, туку функционираат изделено во врска со морално-етичкото усовршување на човекот: „Никой чоек еги що чувствуваъ и познаваъ отъ добро неможитъ да го отрицатъ најголемото добро, що идит отъ учението и възпитанието, и ако да не беше нищо друго освенъ оти го тегвѣтлайствитъ словесното творение (чоекъ-тъ сѣнки) ами и му изработуваъ прилично душевните мисли, безъ кое изработуванѣ ке

се гледаше како дрво или друго растение, благородно и великолѣпно за атествените му дарби, а никакво и кѳотја за не-изработаното му развитие. Ами је и најбожественото и најсветено нешто, како што велитъ премудрий Сократъ. Никоя друга побожественна ни посветена мисла неможитъ чловѣкъ-тъ да мислитъ освенъ за изучението свое и на своите люге“ (Трајановски, 1993: 96).

Субјективноста на беседата промовира своевидна рационалистичка обоеност на ставовите, што сведочи за фактот дека позицијата на говорникот, но и поставеноста на слушателите е на поинакво ниво. Со оглед на фактот дека овде не станува збор за ексклузивното „ние“ на Крчовски, кое ја потенцираше субјективноста на говорникот наспрема негативно обележените слушатели, ниту пак за инклузивното „ние“ на Пејчиновиќ, кој преку потенцирање на изделената позиција на слушателите го сместуваше говорникот во нивниот контекст, субјективноста на говорникот во беседите на Шапкарев се гради преку корелација со претходната културна традиција, а не преку меѓусебното содејствување со слушателите. Во врска со тоа може да се согледаат многубројните упатувања на историски специфичните личности од еден поширок културен контекст – Питагора, Аристотел, Сократ, Платон, Филип, Александар, цар Давид, премудриот Соломон, светите Наум, Климент, Кирил и Методиј итн. Сепак, за разлика од потребната другост, која ја дефинира позицијата на човекот, овде туѓата култура сѐ уште се перципира како елемент кој е сопоставен на сопствената културна сфера, односно на онаа која говорникот ја чувствува како своја.

Ваквата променета позиција на говорникот соодветно сведочи за рамништето на кое беседата ги гради своите изразни можности, односно промените кои се случуваат последователно и во карактерот и во насоченоста на самиот жанр. Тие промени се случуваат и на планот на времето на беседата, кое е секогаш позиционирано во сегашноста, бидејќи „јас“ и „ти“ како чинители на беседата се дефинирани преку своите позиции според сегашноста на дискурзивното случување. Сепак, како што укажува Бенвенист, нужно е да се разликуваат физичкото време (како едноличен тек, мерлив и линеарен), кое „секоја индивидуа го мери според своите емоции и според ритамот на својот внатрешен живот“ и хроничното време, односно поимањето на сопствениот живот како низа од случувања (Benvenist, 1975: 269). Таквата поставеност на хроничното време, во кое секоја индивидуа може да се движи напред-назад по свое наоѓање (во смисла на селекција на дадени случувања), подразбира и негова објективна манифестација. Календарите успеваат да го објективизираат хроничното време, тргнувајќи од една нулта точка (пр. Христовото раѓање) и карактеризирајќи се со

директивност (поделба на пред и потоа) и воведување на единици мерки за дадени исечоци од времето (Benvenist, 1975: 271). Ова промислување го отвора прашањето за карактерот на лингвистичкото време на беседата, кое е директно врзано со живиот говор и со моментот кога се случува беседата. Ставот на Бенвенист е дека лингвистичкото време постои само во случувањето на беседата во фактичкиот момент, додека „доколку го одвоиме 'денес' од беседата која го содржи и го ставиме во некаков пишан текст, тогаш 'денес' не е веќе знак на лингвистичкото сегашно време, бидејќи тоа веќе не е говорено ниту забележано“ (Benvenist, 1975: 276).

Она што избива на прв план во беседите на Шапкарев е историското центрирање на говорниот субјект (потенцирање на времето кога е изречено словото и на оној кој го кажува), што неминовно го приближува лингвистичкото случување на беседата (и нејзиното лингвистичко време) кон хроничното време на пишаниот израз, кој мора да оперира со соодветни показатели за време со цел читателите да се ориентираат во рамките на текстот. Доказ за тоа дека станува збор за преработка на беседите со цел тие да се читаат (дури можеби и повеќе отколку да бидат претставувани пригодно) добиваме и од податокот дека Шапкарев поголемиот дел од времето додека престојувал во Бугарија го користел за препишување и адаптација на своите и на туѓите слова. Таа специфична историчност на хроничното време, која недостига во словата на Крчовски и Пејчиновиќ, кај Шапкарев се забележува и во потенцирањето на минатото на учените народи (особено во нивната позиционираност како „диви, варвари“, какви што биле пред неколку стотини години: „диви людие и пълчища“), кои во рамките на историското „денес“ успеале да ги измислат паробродот, телеграфот и да ја откријат Америка. Еден можен приговор на ваквата поставеност на историчноста во беседите на Шапкарев би можел да биде фактот дека библиската содржина, која е застапена во најголем дел од беседите на Крчовски и на Пејчиновиќ, ја оневозможувала појавата на хроничното време и на историчноста. Сепак, нашите аргументи се поинакви и тие одат подалеку од едноставното поимање на содржината на словата како одлучувачки фактор за нивното жанровско поместување. Токму специфичната и подлабока поврзаност на беседите од првиот период со нивните усни и апокрифни предлошки зборува најјасно за поставеноста на жанровските карактеристики на беседата, како и за нејзините специфични манифестации. Лингвистичката сегашност во беседите на Крчовски и на Пејчиновиќ е поинаква од онаа во беседите на Шапкарев која, врамена во историскиот контекст, ја позиционира субјективноста на говорникот и како негова имплицитна другост (што е несомнено

доказливо, доколку се земат предвид полемичките трудови на Шапкарев или неговата песна „Окајание и спасение“). Тоа донекаде може да се забележи и во заклучокот на Конески за Шапкарев: „Трговската пресметливост на Шапкарев го сопинаше да стане идеолог на едно движење што допрва ја имаше иднината. Затоа тој пливаше меѓу бугарштината и македонизмот. Затоа тој и ни се претставува со толку противречности и недоследности во својата работа“ (Конески, 1967: 233).

Променетата позиција на говорникот и на слушателите (нивната субјективност), како и поместувањето на претставите, чие место сега го заземаат човекот и огромното наследство на човештвото, можат да се анализираат и во функција на епистемолошкиот пресврт, кој Фуко го забележува во развојот на хуманистичките науки. Така, во врска со појавата на човекот како епистемолошки центар во спознанието на 19 век, целото подрачје на историјата на природата се трансформира во биологија, анализата на богатството во економија, а општата граматика во филологија (Фуко, 1971: 353). Во таа ситуација, појавата на човекот е всушност обележена уште од самиот почеток со огромен недостаток, односно тој самиот станува предмет на дејствувањето на јазикот, работата и животот. Со напуштањето на претставата, зборовите се вовлекуваат во својата апстрактност и со тоа единствено место за човекот останува да биде неговата конечност, па затоа Фуко тврди дека човекот е осуден на долги години непостоење во подрачјето на јазикот, а моментот на неговото појавување е обележен со неговото исчезнување: „Јазикот стапува во полето на мислата директно дури кон крајот на 19 век. Може дури и да се каже дека во 20 век, Ниче-филологот – мудар и добро известен писател на добри книги – не бил прв кој ги приближил филозофските задачи на радикалната рефлексивност за јазикот“ (Фуко, 1971: 347). За жал, човекот кој го поседува јазикот, дури и во ова време на неговото радикално појавување, е неизбежно осуден на губење во апстрактното подрачје на зборот.

Наспроти трите модалитети кои го објаснуваат 19-вековното спознание (биологијата, економијата и филологијата), Фуко ги поставува трите елементи преку кои се забележува дека човекот е неминовно обележен со конечност – телото, желбата и мислата. Тие три елементи се конститутивни фактори на конечност, бидејќи телото неминовно инклинира кон смртта (која Фуко ја разбира како суштинска, но и како секојдневна), желбата ги определува основните принципи на економската размена, па според тоа ги доближува и оддалечува луѓето, додека мислата е обележена со времето, кое неминовно истекува и со тоа го определува мислењето на Истото, „каде разликата е иста со идентичноста“ (Фуко, 1971: 356). Во однос на археологијата на Фуко, која го

определува суштинското место на човекот и начинот на движењето на спознанието, човекот како битие, определено преку модалитетите на телесноста, желбата и мислата, е можен само како конечност. Притисокот на емпириското постоење врз човекот го создава ограниченото спознание, кое ги чувствува своите граници и не може да се издигне над нив.

Овие констатации на Фуко служат како мотивација за промислување на промените во жанровската структура на словата во творештвото на Шапкарев. Несомнено, местото на претставата како посредник меѓу говорникот и публиката е пополнето од актуализацијата на човекот и на неговото културно наследство, кои ја исполнуваат и улогата да дејствуваат во функција на националното будење на народот. Оттука, доброто истовремено претставува етички императив и за човекот како индивидуа, но и за татковината воопшто. Во таа смисла, јазот кој се појавува во идеолошкото ткиво на словото не е необичен – од една страна библиските алузии се однесуваат на поставувањето на човекот како врвен дејствувач и како епистемолошки центар (оттука сиромашните луѓе се еднакво вреднувани како и богатите и од страна на Бога и од страна на државата), а од друга страна постои експлицитното одредување дека сиромаштијата е поврзана со незнаењето: „Ами отъ кжде извиратъ сиромаштијава? Несомнено не отъ друго нищо толку, колку отъ неучението. Неучението и глупостъ, не расужданіе, и несмислѣностъ и слѣдующето имъ злонїеавіе (...)“ (Трајановски, 1993: 99-100). Ваквиот јаз во една епистемолошка смисла се пополнува со појавата на човекот како центар на беседата, но и тој центар, во суштина, не е определен како место каде се концентрира движењето на ознаките, туку напротив, тој е обележен со непрестајното губење во моралните квалификативи и определби на учењето и на просветата.

Уште поголем доказ за ваквата поставеност на словото и неговата вредносна ориентација претставуваат многубројните констатации, кои ја истакнуваат конечноста на човекот за сметка на учењето и на доброто. Во повеќето слова на Шапкарев, ваквите карактеристики се видливи, но тоа особено може да се забележи во прилепското слово од 1863 година, каде трансформацијата на жанрот во функција на нешто што може да се нарече автобиографски навев е посебно специфична. Ванчо Тушевски тоа го детектираше во афоризмите на Цинот, па би можеле да кажеме дека таквите елементи се својствени и за поимањето на беседите како жанр. Во словото од 1863 година, Шапкарев еднакво ги велича учењето и високите морални доблести, при што, во контекст на благодарноста кон помагачите и кон турските достоинственици, вметнува

барање (односно молба) за формирање на каса, со чии средства ќе се помагаат учителите или пак ќе се купуваат книги, ја истакнува потребата од учители за турски и француски јазик, како и желбата за отворање на библиотека, женско училиште и болница (Трајановски, 1993: 107). Во стилски поглед, ваквите барања се обележени со најразлични компарации, кои допираат и до метафоричните значења – училиштето без библиотека е како занаетчиски дуќан без алати. На сличен начин се додадени објаснувањата за учебното дело и за организацијата на елинското училиште во словото од 1862 година, изречено од ученикот Јоан Георгиевич Кусев (Трајановски, 1993: 92). Она што ваквите автобиографски (и автореференцијални) елементи прават во жанровска смисла може да се разбере доколку се земе предвид пригодноста на словата, но според наше мислење тоа оди и подалеку од намерата на говорникот. Во суштина, се работи за карактеристика која е поврзана со поместувањето на идеолошкиот центар на беседата, што ја ослабува неговата самостојност и води кон проникнување на обичниот, референцијален, па дури и публицистички тон на секојдневните написи.

Доказ за таквата насоченост на Шапкарев, па можеби дури и афинитет кон публицистиката (покрај претходно спомнатата дејност) се двете негови автобиографии, како и неговата „дијалоска“ драмолетка „Преставление между ученъ младъ и старъ неученъ и неученолюбивъ“, која, во суштина, претставува една полемика за вистинската вредност на учењето и на просветата. Појавата на една таква ексклузивна субјективност на говорникот (преку автобиографските елементи), која е забележлива особено во кукушките слова, недвосмислено сведочи за вредносното поместување – човекот станува мерка за траењето на неговиот подвиг, но тој подвиг мора да поседува и некакви надвременски квалитети. Таа потреба за засведочување зборува и во корист на конечната на човекот, кој својата егзистенција мора да ја постави како центар на исказот за да истовремено го издигне и своето миговно постоење на некое повисоко рамниште. Во таа смисла, автореференцијалноста станува многу повеќе карактеристика на дискурсот отколку директно упатување на авторот на словото, бидејќи таа го открива човекот и како ограничено и како неограничено битие.

Литература

- Конески, Блаже.** 1967. *За македонскиот литературен јазик*, Скопје, Култура.
- Ристовски, Б.** 2007. *Македонистот Петар Драганов (1857-1928)*, Скопје, Матица македонска.
- Тодоровски, Т.** 1982. *Кузман Шапкарев*, Скопје, Мисла.
- Трајановски, А.** 1993. *Словата на Кузман Шапкарев (1830-1884)*, Охрид, Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј.
- Шапкарев, К. А.** 1990. *Записи*, прир. Томислав Тодоровски, Скопје, Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- Benvenist, E.** 1975. *Problemi opšte lingvistike*, prev. Sreten Marić, Beograd, Nolit.
- Fuko, M.** 1971. *Riječi i stvari*, prev. Nikola Kovač, Beograd, Nolit.
- Silverman, K.** 1983. *The Subject of Semiotics*, New York-Oxford, Oxford University Press.

Iskra Tasevska Hadji Boshkova, Ph. D., docent

Generic Characteristics of the Discourses by Kuzman Shapkarev (Abstract)

In the 19th-century Macedonian literature, discourse as a genre is one of the most unique and prominent genres. As a generic structure, discourse has developed its characteristics according to its subsequent authors. This paper aims to scope the historical changes of this genre, and especially its transformations (both structural and epistemological) in the works of one Macedonian author from this period, namely Kuzman Shapkarev. The existence of chronological time in discursive waving (following Emil Benvenist's terms), as well as specific subjectivity of the orator (underlined by the autobiographical and auto-referential elements) clearly characterize the axiological turn – man becomes the indicator of his own feat, which has to preserve some universal qualities. Analogous to Michel Foucault's investigations, the human existence in these discourses is posed as a center of enunciation, by which man transcends his moment appearance and obtains some kind of higher ground. Correspondingly, auto-referentiality in discourse unravels man as both confined and non-confined being.

Keywords: discourse (sermon), genre, 19th-century Macedonian literature, subjectivity, epistemological turn.